

ΜΙΧΑΗΛ ΑΠΟΣΤΟΛΗ, ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗΣ

1. Ὁ Μιχαήλ Ἀποστόλης δὲν ἐλησμονήθη μετὰ τὰς περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον του μελέτας τῶν Legrand¹, Noiret², Ὑπερείδου³ καὶ Δημητρακοπούλου⁴, ἀλλ' ἐγένετο ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν τοῦ ἀειμν. Σπυρ. Λάμπρου⁵, ἐβιογραφήθη δ' ὑπὸ τῶν ἡμετέρων Ἡλία Βουτιερίδη⁶ καὶ Δ. Κ. Μάργαρη⁷, μάλιστα ἤρχισε καὶ πάλιν ἐπ' ἐσχάτων νὰ ἀποτελῇ θέμα μελετῶν. Οὕτω κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἔτη ὁ Enoch Powell ἠσχολήθη μὲ τὴν συμβολὴν του εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου τοῦ Θουκυδίδου⁸, ὁ Mohler ἐδημοσίευσεν ἐπίκρισιν τῶν ἰδεῶν του περὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Καλλίστου⁹ καθὼς καὶ ἀπευθυνομένας πρὸς αὐτὸν ἐπιστολάς τοῦ Βησσαρίωνος¹⁰, ὁ Cammelli περιέγραψε συνοπτικῶς τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὰς περὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους διενέξεις¹¹, ὁ Ν. Β. Τωμαδάκης ἐξήτασε τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Γ. Ἀμιρούτζην¹², ὁ δὲ σεβαστὸς μου καθηγητὴς κ. Φαίδων Κουκουλὲς ἐτόνι-

¹ Legrand E., *Bibliographie Hellénique* I, 1885, LVIII - LXX καὶ II, 1885, 233 - 259.

² Noiret H., *Lettres inédites de Michel Apostolis*, Paris, 1889.

³ Ὑπερείδου Γ.Κ., Μιχαήλου Ἀποστόλη πονήματα τρία, Σμύρνη, 1876.

⁴ Δημητρακοπούλου Ἀ., Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον Βρεττοῦ, 1870, 359 - 367.

⁵ Λάμπρου Σ., Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Βησσαρίωνος, NE, 6, 1909, 393 - 398 (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀποστόλην ἐκ τοῦ Cod. Marc. Gr. 527 f. 240 - 244v). Τοῦ αὐτοῦ, Ἀργυροπούλεια, Ἐν Ἀθήναις 1910, 227 - 231 (καὶ 216 - 218).

⁶ Βουτιερίδη Ἡλία Π., Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθῆναι (1924), 221 - 224.

⁷ Ἀρθρον ἐν λέξει, MEE 5, 1928, 234α - 235α.

⁸ Powell Enoch, *The cretan manuscripts of Thucydides*. *Classical Quarterly* 32, 1938, 103 - 108. Ἐπίσης τοῦ ἰδίου, *Michael Apostolios gegen Theodoros Gaza*. *Byzantinische Zeitschrift* 38, 1938, 71 - 86.

⁹ Mohler L., *Cardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann* III, Paderborn 1942, 170 - 203.

¹⁰ Ἐνθ' ἀν. 478 - 484. Πρβλ. καὶ 159 - 169.

¹¹ Cammelli Giuseppe, *I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo*. *Andronico Callisto*, Firenze 1942.

¹² Τωμαδάκη Ν. Β., Ἐτούρκευσεν ὁ Γεώργιος Ἀμιρούτζης; EEBΣ 18, 1948, ἰδία ἐν σ. 130 - 131.

σεν ιδιαιτέρως τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ μελέτη τοῦ ἔργου του διὰ τὴν γνώσιν τῆς ζωῆς ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος¹. Αἱ συμβολαὶ αὗται ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ δρᾶσις τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη ὡς κλασσικοῦ φιλολόγου, ὡς παράγοντος σημαντικοῦ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς συζητήσεις τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ ὡς φορέως τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως μετὰ τὴν πῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν βενετοκρατουμένην Κρήτην, ἀποτελεῖ θέμα ἐξόχως ἐνδιαφέρον.

2. Ἐν ὄψει τοῦ ἀναζωογονηθέντος ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν πολυμερῆ αὐτὸν λόγιον εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἐκδοσις ὄλων τῶν παραμενοντων ἀνεκδότων εἰσέτι ἔργων του προέχει πάσης τελικῆς κρίσεως περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς του προσωπικότητος. Προτοῦ ἐκδοθῶν τὰ εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Escorial², τῶν Παρισίων³ καὶ τοῦ Βατικανοῦ⁴ ἀποκείμενα ἐν αὐτογράφοις ἔργα του, πᾶσα κρίσις, ὡς στηριζομένη ἐπὶ ἀτελοῦς ὕλικου, θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐπισηφής.

Τὸ ἐκδιδόμενον ἐνταῦθα ἐξ αὐτογράφου κείμενον, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καὶ κατὰ τὰς δύο ὄψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας προεβλήθη εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς του ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης, τὴν τοῦ μελετητοῦ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων καὶ τὴν τοῦ ἀναμιχθέντος εἰς τὰς μεταξὺ Ὁρθόδοξου καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀντιδικίας.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν τελευταίαν παράγραφον, ἔγραφε μετὰ τὴν πῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁵ καὶ ἔξω ἀπὸ τὰς ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν κατεχομένης περιοχάς· ἐπειδὴ δὲ ἀποτελεῖ ἐπίκρισιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐν Ἰταλίᾳ, εἶναι προφανές ὅτι δὲν ἔγραφε οὔτε ἐκεῖ, ὅπου ἄλλωστε ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης παρέμεινεν ἐπ' ὀλίγον μόνον διάστημα.

Ἡ ἐπίκρισις τῶν Ὁθωμανῶν καὶ τῶν Λατίνων προϋποθέτει περιοχὴν Ἑλληνικὴν—καὶ ὡς τοιαυτὴ εἶναι πιθανωτέρα ἢ Κρήτη—ὅπου ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης εἶχεν ἐγκατασταθῆ μονίμως καὶ ὅπου ἡ παρουσία τῶν Βενετῶν δὲν ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διατυπουμένων εἰς τὸ κείμενον αὐτὸ ἰδεῶν.

Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς ὀμιλίαν ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς, προφα-

¹ Κουκουλὲ Φαίδωνος, Βιβλιοκρισία, Κρητικά Χρονικά Β', 1948, 376.

² Revilla A.P., Catálogo de los códices griegos de la biblioteca de el Escorial, Madrid 1936, 272 (cod. 78).

³ O m o n t H., Inventaire sommaire des manuscrits grecs, II, Paris 1888, 134 (cod. 1744 καὶ 1760).

⁴ Codices manuscripti Palatini Cræci bibliothecæ Vaticanæ, Romæ 1885, 151 (cod. 275).

⁵ Πρβλ. «Τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὐγγων πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα καταδαρδάψαντος καὶ νῦν ἐπιχειροῦντος ἤδη καὶ τῇ Ἐθρῶπῃ».

νῶς ὅμως ἐκκλησιαστικοῦ ρήτορος¹, ἐπαινέσαντος τοὺς λογίους τῆς Δύσεως διὰ τὴν συμβολὴν των εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, ἰδιαιτέρως δὲ δι' ὅσα ἀνέπτυξαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος θέμα. Ἡ διαφωνία τοῦ Μιχαήλ Ἀποστόλη πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ ὁμιλητοῦ ἀναπτύσσεται πρῶτον ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ θέματος καὶ κατόπιν ἐπὶ τῆς ἄλλης πνευματικῆς δημιουργίας τῶν «Ἐσπερίων» καὶ τῶν «Ἐφῶν».

3. Ἡ ἐξηγητικὴ καὶ κριτικὴ τῶν εἰς τὸ κείμενον αὐτὸ ἀναπτυσσομένων θεολογικῶν ἀπόψεων ἀνήκει εἰς τὴν ἀρμοδιότητα ἄλλων. Ἐδῶ εἶναι ἀρκετὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι, μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, ἡ θέσις τοῦ Μιχαήλ Ἀποστόλη εἰς τὸ ἐπίμαχον ζήτημα τῶν δογματικῶν διαφορῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παρὰ τὰς δογματικὰς αὐτὰς διαφορὰς προσπαθειῶν πρὸς ἔνωσιν δὲν ἔχει ἀκόμη διαλευκανθῆ²· διότι, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦτο κατὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας³, ἀργότερον ἐνεφανίσθη ὑπέρμαχος τῆς ἐνώσεως, ὑποστὰς μάλιστα, λόγῳ τῶν ἰδεῶν του αὐτῶν, καὶ τὴν περιπέτειαν τὴν ὁποίαν διηγῆται ὁ ἴδιος εἰς ἐπιστολάς του⁴.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε στοιχείων, τὴν ἀξίαν ὅμως τῶν ὁποίων θὰ ἐλέγξη ὀριστικῶς ἡ ἔκδοσις τῶν ὑπολοίπων ἔργων του, φαίνεται ὅτι ἡ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως συνηγορία του δὲν ἐσήμαινε δογματικὴν προσχώρησιν εἰς τὰς ἀπόψεις τῶν καθολικῶν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀναγκαίαν πολιτικὴν, λόγῳ τοῦ κινδύνου ἐκ τῆς παρουσίας τῶν Ὀθωμανῶν. Τοῦτο ἐνισχύεται, νομίζω, καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐνταῦθα ἐκδιδομένου λόγου.

4. Εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον τοῦ κειμένου ὑπάρχουν ἐνδιαφέρουσαι ἀπὸ ἐθνικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς ἐπόψεως παρατηρήσεις: Οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς του, μολονότι εἶναι «τὰ *λείψανα τῶν Ἑλλήνων*» τοῦ παρελθόντος, διδάσκουν εἰς τὴν Δύσιν ὄχι μόνον τὰ Ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἐνῶ ἀντιθέτως οὐδεὶς «Ἐσπερίος» ἐδίδαξε ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ Ἑλληνικά. Τὸ θέμα εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ «*Μιχαήλου τοῦ Ἀποστόλη, Λόγος παραινετικὸς ἐκ Γορτύνης εἰς Ἰταλίαν Ῥώμην*»⁴ μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐδῶ εἶναι ἀπρόσωπος διαπίστωσις καὶ ὄχι ἐκκλησιῶν προσωπική. Πάντως εἰς ἀμφοτέρω τὰ κείμενα ὁ ὁμιλῶν δὲν ἐμφανίζεται ὡς καλὸς κωδικογράφος ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὡς φορεὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀνθρωπιστικῆς παραδόσεως εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν πορευομένην Δύσιν.

Ἐὸ Μιχαήλ Ἀποστόλης ἐπανειλημμένως εἰργάσθη διὰ τοὺς «Ἐσπερίους»,

¹ Δὲν ἠδυνήθην νὰ προσδιορίσω τὴν σχέσιν τοῦ ὁμιλητοῦ τὸν ὁποῖον κρίνει ὁ Μιχαήλ Ἀποστόλης μὲ τὸν εἰς τὸ κείμενον ἀναφερόμενον «*πορθμέα*».

² Legrand, Ἐνθ' ἄν. I, LVIII.

³ Legrand, Ἐνθ' ἄν. II 251 καὶ Noiret, Ἐνθ' ἄν. 88 καὶ 101.

⁴ Noiret, Ἐνθ' ἄν. 148-153.

ἐπανειλημμένως ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειάν των διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δυσχερείας τῆς ζωῆς, εἰς θέμα δὲ ὑψίστης σημασίας, ὅπως ἦτο τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπηρνήθη ἐμπράκτως ὅσα θεωρητικῶς ἐδίδαξεν. Ἀλλά, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν ἐργασίαν του καὶ ἀπὸ τὸ ἐνταῦθα ἐκδιδόμενον κείμενον, αἱ δυσχερεῖαι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι τῆς ζωῆς του δὲν ἐκλόνισαν τὴν πίστιν του εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν «Ἐφῶν» ἔναντι τῶν «Ἑσπερίων». Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν, τοῦ ἀνθρωπιστοῦ, τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τοῦ πατριώτου, ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης ἀποτελεῖ μίαν ἐπὶ πλέον ὥραϊαν περίπτωση εἰς τὴν μακρὰν παράδοσιν τῶν Ἑλλήνων φιλόλογων¹.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ κειμένου ἐνταῦθα, γενομένη ἐκ τοῦ αὐτογράφου τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη, τοῦ ἐν τῷ cod. Baroccianus Graecus 76 f. 63r-68r, παρέχει τὸ κείμενον ὅπως εἶναι εἰς τὸ χειρόγραφο, μὲ δύο μόνον διαφορὰς: Προσθήμοσα τὴν στίξιν εἰς τὴν σημερινὴν μας ἀντίληψιν καὶ μετέγραψα τὰ κύρια ὀνόματα μὲ κεφαλαῖον τὸ πρῶτον γράμμα.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

1. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀκολουθοῦντος κειμένου, σκόπιμον εἶναι νὰ γίνῃ ἐπανάρθωσις μικρᾶς ἀβλεψίας εἰς Τωμὰ δ ἄ κ η Ν. Β., Ὁ Ἰωσήφ Βρυένιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400, Ἀθῆναι 1947, 111, σημ. 5. Δὲν εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης ὅστις ἀφορισθῆν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ ὁ Ἀρσένιος Ἀποστόλης. Τὸ κείμενον εἰς Λάμπρου Σπ., Ὁ κατ' Ἀρσενίου τοῦ Ἀποστόλη ἀφορισμὸς τοῦ Πατριάρχου Παχωμίου Α', ΝΕ, 3, 56-58.

Μιχαήλου Ἀποστόλη τοῦ Βυζαντίου, λόγος πρὸς τοὺς δισχυρισμένους τῶν Ἀνατολικῶν εἶναι τοὺς Ἐσπερίους κρείττους τὰ ἐς πᾶσαν φιλοσοφίαν καὶ δῆθεν κάλλιστα εἰπόντας περὶ τοῦ τρόπου τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Χ(ριστο)ῦ καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πν(εύματος) ἐκπορεύσεως.

5

1. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δισχυρίσω τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανίων τοὺς Εὐρωπαίους τῶν ἐξ Ἀσίας λεπιοτέρους τυγχάνειν τὰ ἐς πᾶσαν φιλοσοφίαν καὶ δῆθεν περὶ τε τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως ἐκείνων ἄμεινον ἀποφαινομένους καὶ περὶ τῶν ἐς πᾶσαν ἀπλῶς τὴν ἔνδον θεολογίαν. Ἐγὼ δ' εἰδὼς ἀκριβῶς μηδένα τῶν θεολόγων τῶν ἐξ ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου, ὅτι μὴ αἰρετικῶν, τολμησάντων φάναι μηδ' οἰοῦν περὶ τῆς τοιαύτης γε ὑποθέσεως, ᾧ μὴν σε κομψεύσθαι, μὰ τοὺς λόγους καὶ τοὺς ἰδρωτάς αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν αὐτήν, μετὰ γε τὸ βουλυτόν, ἀπῆει μὲν πού καὶ τὸ σῶμα ψυχαγωγῆσαι, κεκακωμένον τοῖς πόνοις τοῦ τε γράφειν καὶ τοῦ διδάσκειν, καὶ ἀκηκόαμεν του ἀνδρός, εὗ τε ἔχοντος λόγων καὶ οὐχ οἷον τε ψεύδεσθαι, καὶ τὸν νῦν ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκαλον τὰ αὐτὰ σοὶ δισχυρίζεσθαι, ἐθαύμασα καὶ σοῦ καὶ Σκότου καὶ τουτουῦ, πρῶτον μὲν ὅτι ἐναντία εἰπάτην, συνηγοροῦντε τῷ Σκότῳ, δυοῖν ἁγίοις καὶ φιλοσόφοις, παρήμι τὸ νῦν ἔχον τῶν ἄλλων τὸν δῆμον διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ καὶ Βασιλείῳ τῷ Θεοφάντορι, τῷ μὲν 20 ἐν τῷ λόγῳ οὕτω πεφιλημένως εἰπόντι τῷ «Ἐς τὰ Ἁγία Θεοφάνια»: «Χ(ριστο)ῦ γέννησις, ἢ μὲν οικεῖα καὶ πρώτη καὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ τῆς θεότητος σιωπῇ τιμάσθω, μᾶλλον δὲ ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν μὴ ζητεῖν ἐκεῖνα μηδὲ πολυπραγμονεῖν ἐπιτάξωμεν. Ὅπου γὰρ οὗ χρόνος, οὐκ αἰὼν ἐμεσίτευσεν, οὗ τρόπος ἐπινενόηται, οὗ θεατῆς παρῆν, οὐχ ὁ 25 διηγούμενός ἐστι, πῶς φαντασθῆ ὁ νοῦς, πῶς δ' ὑπηρετήσῃ τῇ διανοίᾳ ἢ γλῶσσᾳ; Ἀλλὰ π(ατῆ)ρ ἦν καὶ υἱὸς ἐγεννήθη· μὴ εἵπης, πότε; ἀλλὰ παράδραμε τὸ ἐρώτημα· μὴ ἐπιζητήσης πῶς, ἀδύνατος ἢ ἀπόκρισις· τὸ μὲν γὰρ πότε, χρονικόν, τὸ δὲ πῶς, ὄλισθον ἐμποιεῖ πρὸς τοὺς σωματικούς τῆς γεννήσεως τρόπους», τῷ δὲ ἐν τῷ «Περὶ υἱοῦ» 30 πρῶτῳ λόγῳ ἐκεινωσὶ λέγοντι: «Θεοῦ γέννησις, σιωπῇ τιμάσθω· μέγα σοὶ τὸ μαθεῖν ὅτι γεγένηται, τὸ δὲ πῶς οὐδὲ ἀγγέλοις ἐννοεῖν, μὴ ὅτι γε σοὶ νοεῖν συγχωρήσωμεν· βούλει παραστήσω τὸ πῶς; ὡς οἶδεν 64r ὁ γεννήσας π(ατῆ)ρ καὶ ὁ γεννηθεὶς υἱός, τὸ δὲ ὑπὲρ ταῦτα νέφει

Codex Baroccianus 76, f. 63r.

22. S. Basilii, Homilia in s. christi gener. & 1 (Migne 31, 1457)

31. S. Gregorü Naz., Oratio XXIX, H, C (Migne 36, 84)

κρούπεται, τὴν σὴν διαφευγὸν ἀμβλυωπλαν». Καὶ ὁ δ' αὐτὸς οὗτος πάλιν ἐν τῷ «Περὶ τοῦ πνεύματος» λόγῳ: «Εἰπέ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ πατρὸς κἀγὼ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ φυσιολογήσω καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ π(νεύματος) καὶ παραπληκτίσωμεν ἄμφω εἰς Θεοῦ μυστήρια παρακύ-
 5 πτοντες καὶ ταῦτα τίνες; οἱ μὴδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδέναί δυνάμενοι, μὴδὲ ψάμμον θαλασσῶν καὶ σταγόνας ὑετοῦ καὶ ἡμέρας αἰῶνος ἐξαριθμητέσθαι, μὴ ὅτι γε Θεοῦ βάθεισιν ἐμβατεύειν καὶ λόγον ὑπέχειν τῆς οὕτω ἀρρήτου καὶ ὑπὲρ λόγον φύσεως». Ἀκούετε τοῖν ἀγίον πατέρα, τί φατὸν περὶ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ; ἀκούετε καὶ
 10 πῶς τιμᾶτον τοὺς ἐπιζητούντας αὐτοῦ τῶν μυστηρίων τοὺς τρόπους; οὐδὲ τῇ γνώμῃ γοῦν τοῦ Κάτωνος πείθεσθε, τοῦ σοφοῦ τε καὶ Εὐρωπαίου, ἐκείνοσι παραινούντος τοῖς Ἑσπερίοις: «Λεῖπε Θεοῦ μυστήρια καὶ πόλον, ὅστις ἐρευνᾷν θνητὸς ἐὼν γὰρ καὶ περὶ θνητῶν ἔσο μεριμνῶν». Καὶ
 14 ταῦτα μὲν ὑμῖν ἱκανὰ πρὸς ἔλεγχον καὶ ἀποδείξιν τοῦ μὴ τολμᾶν ἐπιχειρεῖν
 64ν τοῖς ἀνεφίκοις καὶ ὑπὲρ δύναμιν, μὴ ὅτι ἀ(θρόπ)ων τῶν γήινων | καὶ χαμερπῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν οὐρανίων νόων τε καὶ δυνάμεων.

2. Ἐπεὶ δὲ καὶ τισιν ἐχρήσατο λόγοις, οὐδὲ ἀποδεικτικοῖς οὐδὲ τούτοις, πῶς γὰρ ἂν ἀποδειχθεῖ ἀποδείξει τὸ ἀναπόδεικτον, ἀλλ' ἀξιωματικοῖς καὶ σφετέροις, περὶ τοῦ ὅτι κακείνοις μακρολογῶσι καὶ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ζητουμένου
 20 μᾶλλον δ' ἐς ἀθέμιτα ἀποκλίνουσι, τίς ὢν τίνων περὶ, καὶ πρὸς τάδε ἀπαντητέον ἡμῖν, μετρίοις γε οἷσι τὰ ἐς λόγους τε καὶ σοφίαν καὶ μὴ παρ' ὃ δεῖ ὑψηλοφρονοῦσιν, ὡς οἱ πολλοί. Εἶπεν ὁ διδάσκων, ὡς ἀκήκοα τοῦ πορθμέως, τρισὶν αἰτίοις δεικνυοῦναι τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀπερίσκεπτον ἢ κακῶς περιεσκεμμένον. Ὁ γὰρ Ἀριστοτέλης
 25 φησὶν ἐν τοῖς «Φυσικοῖς» ἅπαν γεννητὸν τέσσαρσιν αἰτίοις γίνεσθαι πεφυκέναι, ποιητικῶ αἰτίῳ πρῶτως, εἰδικῶ ἐπομένως, θλικῶ ἀκολούθως, τελικῶ ἐφεξῆς. Ὁ δὲ σοφώτατος Πλάτων καὶ παραδειγματικῶ καὶ οργανικῶ, εἴτ' αὐτὸς πρῶτος τοῦθ' εὐρῶν ἢ παρ' ἄλλου πρῶτον ἐξευρημένῳ χρησάμενος. Εἰ τοίνυν κατὰ τὸν τρόπον τῶν γεννητῶν ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ γέννησις, τί
 30 οὐ χοῖται πᾶσι γε τοῖς αἰτίοις κατὰ τῆς τούτου γεννήσεως; Εἰ δ' ἄλλος μὲν
 65ν τρόπος τῶν | γεννητῶν, ἄλλος δὲ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ, ἄρρητός τε καὶ ἀναπόδεικτος ὡς εἰκός, τί τὰ μὲν τῶν αἰτίων παρήκε, τοῖς δὲ ἐχρήσατο; Ἡ γὰρ ἂν πᾶσιν ἢ οὐδέσιν ἐχρήν καὶ ταῦτ' ἐκείνοις καὶ οὕτως οἷς Ἄρειός τε χρησάμενός καὶ Ὠριγένης τὸν υἱὸν ἀπεφηνάσθη, καὶ μάλα κακῶς, ποίημα
 35 καὶ κτίσμα καὶ ποιητόν. Ἄ δ' εἴρηκεν ἡμῖν ὁ πορθμεὺς εἰπεῖν τὸν ἄνδρα

2. S. Gregorii Naz. Oratio XXXI, H, B (Migne 36, 141).

12. Catonis apophthegmata II, 2 (Chase, the distichs of Cato 1922, 24).

25. Aristot. Phys. 198a. 27. Platonis, Tim. 28b sq.

ἐν τῷ σταδίῳ, οὕτωςί που τῷ λόγῳ καὶ τῇ λέξει διάκειται, ἔφη, χρῆσάμενον τρισὶν αἰτίοις εἰπεῖν, τὸν τρόπον ἀποφήσασθαι βουλευθῆναι τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Χ(ριστο)ῦ, ποιητικῶ αἰτίῳ πρώτον, τῷ π(ατ)ρὶ δηλαδή, δεύτερον ὑλικῶ, τῷ νῶ, οὐκ οἶδα ποίῳ γε νῶ, ἢ τῷ τοῦ παντός ἢ τῷ θύραθεν ἢ ὄν νοῦν οἱ θεολόγοι φασί, καὶ τρίτον τῷ εἰδικῶ, τῷ λόγῳ δηλονότι, ὡς ἔφησε, 5 τοῦ γεννήτορος· ὅτι δ' ἔπειτα δῆθεν, ἄτοπον οἶον καὶ ὄσον, δῆλον ἐκεῖθεν : ὁ τῶν φώτων π(ατ)ῆρ καὶ πάντων παραγωγὸς λέγεται ποιητῆς καὶ ποιητικὸν αἴτιον πάντων αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, εἴτ' οὖν ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων τοῦ δὲ νιοῦ οὔτε ποιητῆς, οὔτ' αὖ ποιητικὸν αἴτιον· ἢ γὰρ ἂν ἀνατραπείη τὸ ἀναγκαιότατον δόγμα τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ κάλλιστον, ὑπὲρ οὗ πολλὰ μογήσασα καὶ 10 καμοῦσα ἀπεώσατο μὲν τοὺς τ' ἀναντία σφίσιν εἰπόντας, ξυνε[σ]τήσαντο δὲ 65ν αὐτὸ καὶ μάλα πᾶσι τρανῶς, θεία δυνάμει καὶ σοφίᾳ τῇ ἑαυτῶν. Ποῖον δὴ τοῦτο ; τὸ μὴ ποιηθέντα λέγον τὸν νιόν, ἀλλὰ γεννηθέντα, οὐ δι' ἄλλο τι τοῦτο φαμένων τῶν θείων ἐκείνων καὶ μεγίστων ἀνδρῶν ἢ ἵνα μὴ ὁ νιὸς νομισθεῖη κτίσμα καὶ ὑπὸ χρόνον, τοῦθ' ὅπερ ἐβούλοντο ὁ Ἄρειος καὶ οἱ 15 μετ' αὐτοῦ, ὡς ἄρα μὴ συνάδει τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ ποιητὴν φησὶ καὶ ποιητικὸν αἴτιον τοῦ νιοῦ τὸν π(ατέ)ρα, ξένα μὲν τοῖς ἁγίοις, συνωδὰ δὲ φθέγγεται τῷ Ἀρείῳ καὶ τοῖς δμοφροσιν. Ἔτι ἅπαν ποιητικὸν διαφέρει τοῦ ποιητοῦ τιμῆ, τάξει, φύσει καὶ χρόνῳ, ὁ δὲ π(ατ)ῆρ ποιητικὸν αἴτιον, κατὰ 20 γέ σε, τοῦ νιοῦ διαφέρων ἄρα ἐστὶ τοῦ νιοῦ τοῖσδε πᾶσι· τοῦτο δ' ὄσην ἔχει 20 τὴν κάκην, ὁ ὄρος τῶν πατέρων συμμαρτυρεῖ μοι· ἀλλ' ὅτι μὲν ἄτοπόν τε καὶ ἀγεννές, τοιούτοις αἰτίοις καὶ ρήμασι χρῆσθαι περὶ τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Χ(ριστο)ῦ, δῆλον ἐγένετο τοῖς ἁγίοις καὶ τοῖς ἐμοῖς λογαρίοις· τὸ μέντοι γεννήτορα εἶναι καὶ αἴτιον τοῦ νιοῦ τὸν π(ατέ)ρα τοῦ γεννητοῦ, θεμιτῶς τε ἡμῖν ἐλήφθη καὶ οὐκ ἀθέει τοῖς π(ατ)ροῖσιν ἀπεκαλύφθη, θεοει- 25 δέσι τε γενομένοις καὶ τέως οἶον θεοῖς. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκόθεν τῷ ὀνόματι τούτῳ ἐθέσπισεν, ἐπὶ μὲν τοῦ π(ατ)ρός μόνον | καὶ τοῦ νιοῦ γραφεσθαι διὰ δύο νν, δι' ὑπεροχῆν, ἐπὶ δ' ἄλλης οὐσίας ἡστι- 66r νοσοῦν δι' ἑνός, τῶν οὐσιῶν τὸ μέσον οὕτως ἐσημαινόμενος.

3. Περὶ μὲν δὴ τοῦ τὸν π(ατέ)ρα δεῖν εἶναι ποιητικὸν αἴτιον τῆς γεννή- 30 σεως τοῦ νιοῦ ἢ μὴ εἶναι, ἐς τοσόνδε καὶ οὐ πορροότερον· περὶ δὲ τοῦ εἶναι λέγειν τὸν νοῦν τῆς αὐτῆς ταύτης γεννήσεως ὑλικὸν αἴτιον τοῦ νιοῦ, σκεπτέον ὡδί : τοῦ νοῦ τριχῶς λεγομένου κατὰ τὴν κοινὴν ἔννοιαν τῶν ἀν(θρώπ)ων, τοῦ ἐν τῷ παντὶ τῶδε τοῦ θύραθέν τε καὶ ἐν ἡμῖν καὶ ὄν ἡμεῖς φαμέν αἰτίαν καὶ 35 Θ(εὸ)ν καὶ π(ατέ)ρα, τίς τούτων ἀρμόσειεν ἂν ὑλικὸν αἴτιον ληφθῆναι ἐπὶ 35 τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Χ(ριστο)ῦ ; Εἰ μὲν ὄν καὶ Θεὸν καὶ π(ατέ)ρα φαμέν ἔσται ὁ αὐτὸς ποιητικὸν αἴτιόν τε καὶ ὑλικόν, τοῦτο δ' ὅτι ἀξύμβλητον

27. S. Johannis Damasceni, de fide orthodoxa II, XXX (Migne 94, 977).

καὶ ὑπὲρ ψιλὴν ἐπίνοιαν πᾶσαν καὶ μηδὲ συστήναι δυνάμενον, δηλαδὴ που
καὶ τῷ τυφλῷ· εἰ δ' ὁ τοῦ παντός πως χρονικὸς ἀχρόνῳ γενήσεται αἴτιον
καὶ ταῦτά γε ὑλικόν, νοῦς ὢν καὶ μεταβληθεὶς ὑπὸ σοῦ τῷ ὀνόματι, τὸν νοῦν
ἕλην μετονομάσαντος, τῆς ἕλης οὔσης χειρόν τῶν ὄντων καὶ διὰ τοῦτο μετου-
5 σιον ρηθείσης τοῖς φιλοσόφοις, ὡς ὑποκάτω γε οὔσης τοῦ ὄντος καὶ παντός
66v ὄντος οὐτινοσοῦν, σιωπῇ τιμάσθω ὁ θύραθεν, μᾶλλον | δ' ἐνκεκαλύφθω. Εἰ
γὰρ τὸ τιμιωτάτω οὐκ ἐγγχωρεῖτον, πολλῶν γε μᾶλλον τὸ τελευταῖον καὶ ἑστα-
τον ἔτι, τὸ ὑλικόν αἴτιον περὶ τὰ φυσικὰ καὶ τὴν φυσικὴν γέννησιν, ἣ δὲ
τοῦ υἱοῦ γέννησις ὑπὲρ ταῦτα. Περιττὸν ἄρα φυσικοῖς αἰτίοις χρῆσθαι ἐν τῇ
10 ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ πάντα λόγον γεννήσει. Ἐυ-
οὐδὲ μία ἐπιστήμη περὶ τῶν οἰκείων ἀρχῶν διαλέγεται, διὰ τὸ τὰς ἀρχὰς
καὶ τὰς θέσεις ἀναποδείκτους εἶναι. Σὺ δὲ τολμᾶς ἐπιχειρεῖν ἀποδείξαι τῇ
ἑαυτοῦ ἐπιστήμῃ τὴν ἀρχὴν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν αἰτιῶν τὴν αἰτίαν. Δῆλον
ἄρα τὸ λῆγον καὶ ὅστις εἶ καὶ οἶος αὐτός. Τί δὴ σοὶ βούλεται τὸ τρίτον καὶ
15 εἰδικόν, παρέντι τὸ τελικόν; Ἄρ' ἦν ὅτε οὐκ ἦν εἰδοπεποιημένος ὁ λόγος
καὶ εἴνεκα τοῦδε ὑστερον χρονικῶς γε εἰδοποιήθη ἢ αἰεὶ καὶ αἰδίως ἦν
εἰδοπεποιημένος; Ἐλοῦ δυοῖν θάτερον, ἢ τὸ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἢ τὸ αἰεὶ εἶναι
καὶ αἰδίως. Εἰ μὲν οὖν ἦν ὅτε οὐκ ἦν καὶ ὑστερον εἰδοποιήθη γενόμενον
κτίσμα, περιφανῶς εἶναι λέγεις τὸν ἄκτιστον. Εἰ δ' αἰεὶ ἦν καὶ ἔστι καὶ
20 ἔσται, κενός σου ὁ λόγος, ὁ μηδὲ λόγος ἀλλ' ἄλογος. Τί γὰρ παθῶν, ὦραθέ,
τὸ ὑπὲρ πᾶν εἶδος εἰδοπεποιημένον εἰδοποιεῖς, τὸ πάντα εἰδοποιοῦν καὶ οὐ
67r ἄνευ μηδὲν τῶν ἐν τοῖς οὐσίῳ εἶδος οὐ δυνατόν | ὑποστήναι αὐτό; καὶ γὰρ
ἔστι τῶν ὄντων παραγωγόν, μορφωτικόν, δημιουργόν καὶ τῆς ἕλης προὔπαρ-
χούσης κατὰ τοὺς ἔξωθεν καὶ αἴτιον τοῦ τέλους διὰ τὸ ἔνεκά του. οὐ δὲ
25 ἔνεκα λέγων φημί τὴν ἄνω τοῦ κόσμου συμπλήρωσιν. Πῶς δ' ἂν γένοιτο καὶ
ἄλλῃ πῃ ὁ αὐτὸς γεννητός τε καὶ εἶδος τῆς γεννήσεως τῆς αὐτοῦ, δέον ἄλλο-
θεν ὑφρεσηκέναι τὸ εἶδος καὶ ἔξωθεν; Παντός γὰρ γεννητοῦ τὰ αἴτια θύρα-
θέν τε καὶ προὔπαρχοντα. Πῶς οὖν τὴν τοῦ υἱοῦ θέλων γέννησιν δεῖξαι,
νῦν μὲν ποεῖς τὸν π(ατέ)ρα ποιητικόν αἰτιόν τε καὶ ὑλικόν, νῦν δὲ τὸν υἱόν
30 εἰδικόν αἴτιον ἑαυτοῦ; καὶ εἰ μὴ βούλει γε τελικόν, αὐτὰ αὐτῶν ὄντα καὶ
αἴτια καὶ ὑλικά καὶ εἰδικὰ καὶ τελικά καὶ ποιητικὰ καὶ πεποιημένα, κατὰ τὸν
Σκότον. Ποῦ τίθεται σοὶ τὸ πνεῦμα, ὦ τέτα; Τέλος καλεῖς αὐτὸ ἢ εἶδος ἢ
ἕλην τῆς ἑαυτοῦ ἐκπορεύσεως; Ἡ τί ἂν καὶ φαίης; Ἐροῖο ἂν οἶμαι
τὸν Σκότον μελετήσας ἀναλαβῶν καὶ ἀναλαβῶν ἴδοις καὶ ἰδὼν γνοίης καὶ
35 γνοῦς σχολίης καὶ σχῶν Σκότον ἔξεις τὸ τέλος ἐν τῇ ψυχῇ. Τὸν Σκότον δὲ ὁ
κητοῦσάμενος εἶδεν ὅσα ὁ Σκότος. Δέδοικά σε, ὦ ἠθεῖε, μὴ προσκεῖσθαι τοῖς
67v τῶν αἰρετιζόντων σοφίσμασι. Τίνοιον δὲ τοῖνδε; Ἀρεῖω | καὶ Ὠριγένει, ὢν

32. *Johannis Scoti, de divisione naturæ, liber tertius 1* (Migne PL, 122,619sq).

ὁ μὲν ἔφη πρὸς τινα τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐλλογίμων, «ὦ ἄνερ» οὕτως εἰπὼν, «ὄντα ὁ πατὴρ ἐγέννησε τὸν υἱὸν ἢ οὐκ ὄντα; Εἰ μὲν οὐκ ὄντα, ὅτε οὐκ ἦν καὶ οὕτω κτίσμα καὶ ὑπὸ χρόνον· εἰ δ' ὄντα, περιττὴ ἡ γέννησις καὶ οὐ γεννητός». ἄτερος δ' ἐτέρως: «δεόμενός του ἐγέννησεν ἢ μή; εἰ μὲν δεόμενος, ἐνδεής ὢν, εἰ δὲ μή, οὐθ' υἱοῦ χρεία οὔτε γεννήσεως». Τούτοις, ὦ οὔτοι, ὅ ἐοίκατε ἐπεσθαι καὶ οὔτε ξυνοῦατε οἱ πίπτοντες ξυνοθεῖτε τοὺς μὴ εἰδότας καὶ εὐπαρόφους ἐκ τῆς ἄγαν φιλοσοφίας, οὔτε ξυνίετε ἢ βαράθρου χωροῦσιν οἱ τῆς φιλοσοφίας ἡμῶν καὶ θεολογίας δαήμονες.

4. Ξυνήκατε ὅσον Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων ἐστὶ τὸ διάφορον τῶν ἀγίων, περὶ τε θεολογίας καὶ τῆς ἄλλης φιλοσοφίας; οὐχ ὑπεκοταίητ' ἂν τοῖς Ἑσίοις, 10 τὸ κάλλος εὐδοῦσι τῶν λόγων καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν; Τίς τῶν Εὐρωπαίων Σωκράτους, Τιμαίου καὶ Πυθαγόρου σοφώτερος; Τίς Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ Ζήνωνος, τίς Ἡροδότῳ καὶ Θουκυδίδῃ καὶ Ξενοφῶντι τῶν Ἑσπερίων ἐφάμιλλος; Τίς Ἀντιφῶντι καὶ Ὑπερείδῃ καὶ Δημοσθένει; Τίς Ὀρφεῖ καὶ Ὀμήρῳ καὶ Στρησιγόρῳ, κατὰ τὴν ποίησιν, τίς Πλωτίῳ καὶ 15 Πρόκλῳ καὶ Πορφυρίῳ, τίς Ἀρείῳ καὶ Ὠριγένει καὶ Εὐσεβίῳ, τοῖς τοῦ 68r Χριστοῦ τὸν χιτῶνα διεσχικόσι; Τίς Κυρίλλῳ καὶ Γρηγορίῳ καὶ Βασιλείῳ, τίς κατὰ τὴν πρώτην τέχνην ἴσος ἢ παραπλήσιος Ἡροδιανῶ καὶ Ἀπολλωνίῳ καὶ Τρυφῶνι; Οἶμαι ὅτι φαίητ' ἂν Κικέρωνα τὸν σοφὸν καὶ ποιητὴν τὸν Βιργίλιον. Εἰ δ' ὁ λόγος φησὶ «πρὸς δύο οὐδ' Ἡρακλῆς», τίνε ἂν 20 εἴητην δύο πρὸς διςμυροῦς; «Ἄλλ' εἰσίν» φασιν «ἡμῖν καὶ πλείους τῶν διςμυροῦν». Ἐύμφημι καὶ αὐτὸς καὶ οὕτως ἐξεδεχόμεν ἀποκριθῆναι μοι. Πλὴν οὐ ξυνοίδατε ἑαυτοῖς ὡς Ἀθηναίαι μόναι τῶν ἐν Ἑλλάδι πλείους ἂν ἐμαιοῦσαντο φιλοσόφους ἢ ἦσαν ἢ ἐγένοντο ἐν πάσῃ Ἰταλίᾳ. Νῦν ἡμεῖς ἐσμεν τὰ λείψανα τῶν Ἑλλήνων, ὁμολογῶ. Καὶ ἡμεῖς ξυνομολογεῖτε, οὐκ 25 ἄκοντες. Ἰταλοὶ δὲ τὰ νῦν τὰ πρῶτα τῶν Ἰταλῶν. Πρῶτα δὲ φημι λέγων καὶ λείψανα κατὰ γε τὸ τέλος ἢ τὴν μέσην καὶ τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ δοῦλον καὶ τὸ ἐλεύθερον· καὶ οὕτως δὲ ἐχόντων ἡμῶν, ἔξεστιν ἰδεῖν καὶ νῦν καὶ πρότερον πάντη τῆς Ἰταλίας Ἑλληνας τὰ Ρωμαίων τοὺς Ἑσπερίους διδάσκοντας. Ἑσπερίον δὲ οὐδένα οὐδέεις οὐδεπώποτε οὔτ' εἶδεν οὔτ' ἤκουσεν ἐν Ἑλλάδι 30 τὸν Ἑλληνα λόγον διδάξαντα· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ πλεον εἰ καὶ δυνηθεῖεν ἂν καὶ βουληθεῖεν διδάξαι, | τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀθύνων πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα κατα- 68v δαρδάφαντος καὶ νῦν ἐπιχειροῦντος ἤδη καὶ τῇ Εὐρώπῃ, ὃν Θεὸς ἐξολέσειεν, ὃ δυνηθῆναι τοσοῦτον ἀφείς καὶ κοροσθῆναι ἐς τόδε τῶν αἰμάτων ἡμῶν. Ἀλλὰ παῦσον νῦν αὐτόν, Χ(ριστ)ὲ βασιλεῦ, στήσον αὐτοῦ τὴν δομήν, 35

2. Theodoretī, ecclesiasticæ historix lib. I, 4 (Migne 82, 912).

4. Origenis, contra Celsum VIII, 15 (Migne PG, 11, 1558).

20. Paræmiographi, Græci II, 206.

ἀποστόμωσον τούτου και δόρυ και μάχαιραν· κάμφθητι, εδσπλαχνίσθητι, διαλλάγηθι, ἔπιθε πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀπολλυμένην πάλιν δραχμήν, ἀνακάλεσον τὸ διεσπαρμένον γένος ἡμῶν, τὸ πεπατημένον και ταπεινόν. Δὸς τοῖς θεράπουσί σου τοῖς Ἑσπερίοις ὁμόνοιαν, ἰσχύν, βουλήν, προθυμίαν και ἔλεον. Ἔξελε 5 ἀφ' ἡμῶν τὸν πικρὸν δῆμιον και πολέμιον, δὸς ὁμοιοῆσαι πᾶσι τοῖς ἐπωγύμοις σου, εἰ και μὴ πρότερον δι' ἃ οἶδας, ἀλλὰ γῦν γοῦν διὰ τὸ τοὺς Οὐννοὺς ἀνυποστόλως ἀσχημονεῖν και καταπατεῖν σου τὰ ἅγια, ὑβρίζοντας εἰς τὴν ἀμόμητον πίστιν και τὴν ἐκκλησίαν αὐτήν, ἣν ὑπέσχου μηδὲ πύλας Ἄδου καταγωνίσασθαι. Σοὶ βούλημα, ὅταν βούλη, σοὶ δύναιμις, ὅτε ἄξιον, σοὶ 10 τιμῇ, σοὶ δόξα, σοὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας.